

Κάτοικοι: **115.000 (2011: 137.450)**

Η πόλη του Ηρακλείου, η πιο πολυάνθρωπη της Κρήτης, είναι και πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού. Για πρώτη φορά αναφέρεται από τον Στράβωνα ως λιμάνι της Κνωσού. Οι Άραβες έκτισαν εκεί το Κάστρο, Χάνδαξ (Χάντακας) για τους Βυζαντινούς και, για τους Βενετσιάνους, Κάντια που επικράτησε και διεθνώς. Το 1922 μετονομάστηκε σε Ηράκλειο.

Κέντρο της πόλης είναι η πλατεία Ελευθερίου Βενιζέλου με τα περίφημα βενετσιάνικα λιοντάρια. Δίπλα στο σημερινό σύγχρονο λιμάνι βρίσκεται το βενετσιάνικο με το Κάστρο (ο Κουλές) που δεσπόζει στην είσοδό του. Σώζονται επίσης λείψανα των βυζαντινών τειχών, γύρω από τα οποία υπήρχε η τάφος που είχε δώσει στην πόλη το όνομα Χάνδαξ. Σπουδαίο μνημείο της βενετοκρατίας αποτελεί ο περίβολος των τειχών που χτίστηκαν τον ΙΕ΄ αιώνα και βελτιώθηκαν τον ΙΖ΄.

Ο τάφος του Νίκου Καζαντζάκη βρίσκεται σε ύψωμα, στην έπαλξη του Μαρτινέγκο (βλ. [ **Πολιτισμός**

] «

**Νίκος Καζαντζάκης, ο απρόβλεπτος**

»). Είναι απλός, χτισμένος με αγκωνάρια. Ο ξύλινος σταυρός μοιάζει μ' εκείνον που ο συγγραφέας περιγράφει ότι σταύρωσαν τον Μανωλιό στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται». Στην επιτάφια πλάκα είναι χαραγμένη η φράση: «Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβάμαι τίποτα, είμαι ελεύθερος».

Ο ναός του Αγίου Τίτου στην ομώνυμη πλατεία, είναι συνυφασμένος με την ιστορία της πόλης. Χτίστηκε από τον Νικηφόρο Φωκά μετά την εκδίωξη των Σαρακηνών. Οι Βενετσιάνοι επέφεραν ουσιαστικές τροποποιήσεις και τον χρησιμοποίησαν ως καθολική μητρόπολη. Οι Τούρκοι τον έκαναν τζαμί. Καταστράφηκε από σεισμό το 1856 για να χτιστεί αργότερα πάνω στα παλιά του θεμέλια. Ορθόδοξος ναός ξαναγινε το 1926.

Κοντά στην πλατεία του Αγίου Τίτου βρίσκεται η αναστηλωμένη Λότζια των Βενετσιάνων. Σήμερα στεγάζεται εκεί το δημαρχείο της πόλης.

Μοναδικό στον κόσμο είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου. Τα εκθέματά του καλύπτουν την τεράστια ιστορική περίοδο, από τη Νεολιθική Εποχή μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Στις προθήκες εκτίθενται αρχαιολογικοί θησαυροί από την Κνωσό, τη Φαιστό, τη Γόρτυνα, τις Αρχάνες, την Αγία Τριάδα. Στην πόλη υπάρχει ακόμη Ιστορικό μουσείο και άλλα για την Μάχη της Κρήτης, την Εκκλησιαστική Τέχνη και τη Φυσική Ιστορία.

**Τηλέφωνα:** Αστυνομία 281.02.82.243. Τουριστική Αστυνομία 281.02.83.190. Τροχαία 281.02.82.031. Δήμος 281.03.99.399. Λιμεναρχείο 281.02.44.956. ΟΤΕ 281.03.95.403. Ταξί 281.02.10.102, 281.02.10.124. Βενιζέλειο Νοσοκομείο 281.02.37.502, 281.02.37.524. Περιφερειακό Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Κρήτης 281.02.31.938. ΙΚΑ 281.02.24.602.

**Η ιστορία** της πόλης του Ηρακλείου

**Η περιπέτεια του ονόματος:**

Στα 824, ο Άραβας Αμπού Χάφεζ Ομάρ, ο για τους Βυζαντινούς Απόχαφισ (βλ. [ **Πατριδογν**  
**ωσία** ] «**Ιστ**

**ορία της Κρήτης**

: Τα 138 αραβικά χρόνια») έψαχνε τόπο να στήσει την πρωτεύουσά του στην Κρήτη. Οι τότε κατοικημένες περιοχές δεν τον συγκινούσαν. Ένας ερημίτης τον οδήγησε σε άγνωστο κι ακατοίκητο μέρος. Ο Αμπού Χάφεζ Ομάρ ενθουσιάστηκε.

Χάραξε τη γη κι έβαλε να σκάψουν βαθιά τάφρο, κολλητά στην περίμετρο της χαρακιάς του. Στην εσωτερική όχθη της τάφρου, έβαλε και ύψωσαν τις πλευρές ενός κάστρου. Η πόλη του άρχιζε από εκεί. Το κάστρο το είπαν Rabdħ – el – Khandak, Φρούριο της Τάφρου, του για τους Βυζαντινούς Χαντακιού. Η πόλη ονομάστηκε Χάνδακας. Οι Βενετσιάνοι προσπάθησαν να διατηρήσουν το όνομα και αποκαλούσαν την πόλη, αρχικά, Candica και Candiga. Στη συνέχεια, την είπαν Candida και τέλος Candia, όνομα που σήμερα χρησιμοποιούν κάποιοι

Ξένοι για όλο το νησί.

Στην αρχαιότητα, στην ίδια τοποθεσία αναφέρεται ότι υπήρχαν η Ηράκλεια και το Ηράκλειον, επίνεια της Κνωσού, όπως και το Μάτιον και η Αμνισός. Ο Στράβων γράφει: «*Απὸ Ἀστάλης εἰς Ἡράκλειον, στάδιοι ρ'*

(= εκατό)

*πόλις ἐστίν ° ἔχει λιμένα καὶ ὕδωρ ° ἀπὸ σταδίων κ'*

(= εἴκοσι)

*πόλις οἰκεῖται Κνωσός»*

. Μόνο η Αμνισός έχει εντοπιστεί, οκτώ χλμ. ανατολικά της σημερινής πόλης του Ηρακλείου.

Έχοντας υπόψη του τον Στράβωνα, ο Μιχαήλ Κομνηνός Αφεντούλης που ορίστηκε διοικητής της Κρήτης, στα χρόνια της επανάστασης, μετονόμασε στον νέο οργανισμό του νησιού τον Χάνδακα σε Ηράκλειο κι ολόκληρη την επαρχία την είπε Ηράκλεια. Τον Μιχαήλ Αφεντούλη αντικατέστησε στα 1823 ο Μανόλης Τομπάζης που κράτησε το όνομα Ηράκλειο. Στα επόμενα χρόνια, η λέξη «Ηράκλειο» επικράτησε στην εμπορική αλληλογραφία. Με τον καιρό, και η αιγυπτιακή διοίκηση της πόλης την ανέφερε ως Ηράκλειο σε όποια από τα έγγραφά της χρησιμοποιούσε την ελληνική γλώσσα. Από το 1869, το όνομα Ηράκλειο υπήρχε και στα επίσημα έγγραφα. Το ελληνικό κράτος μετονόμασε επίσημα την πόλη σε Ηράκλειο στα 1922.

### **Άραβες και Βυζαντινοί:**

Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Β' Τραυλός σταθεροποιήθηκε στον θρόνο του, το 823, χρονιά της απόβασης των Αράβων στην Κρήτη. Φρόντιζε τα οίκου του, όταν ο Αμπού Χάφς Ομάρ ξεκίνησε να κτίζει τον Χάνδακα. Στα 825, θυμήθηκε την Κρήτη. Οι Βυζαντινοί στρατηγοί Φωτεινός και Δαμιανός κατέλαβαν το νησάκι Ντία, απέναντι από τον Χάνδακα, και το μετέτρεψαν σε ορμητήριό τους εναντίον των Αράβων. Όμως, στην καθοριστική μάχη, οι Βυζαντινοί νικήθηκαν, ο Δαμιανός σκοτώθηκε κι ο Φωτεινός μόλις που πρόλαβε να διαφύγει. Γύρισε στην Κωνσταντινούπολη.

Τον επόμενο χρόνο (826), οι Βυζαντινοί επέστρεψαν. Επικεφαλής εβδομήντα πλοίων με πολυάριθμο στρατό, ο στρατηγός Καρτερός έπιασε στην παραλία, ανατολικά του Χάνδακα κι έστησε στρατόπεδο πλάι στο ποτάμι που πήρε το όνομά του. Το όνομά του πήρε και ο πλάι στην Αμισσό οικισμός που σήμερα αποτελεί ένα από τα θέρετρα της περιοχής Ηρακλείου.

Στη μάχη που ακολούθησε, οι Βυζαντινοί νίκησαν κατά κράτος.

Τη νύχτα, οι Βυζαντινοί γλεντούσαν τη νίκη τους αφήνοντας το στρατόπεδο αφύλακτο. Ο αιφνιδιασμός από τους Άραβες ήταν απόλυτος. Οι Βυζαντινοί έπαθαν πανωλεθρία κι ο Καρτερός το έσκασε μέσα στη νύχτα, προλαβαίνοντας να μπει σε ένα καΐκι και να ανοιχτεί στο πέλαγος. Οι Άραβες βγήκαν και τον κυνήγησαν. Τον πρόλαβαν στ' ανοιχτά της Κω και τον έπιασαν. Ο Καρτερός απαγχονίστηκε.

Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ ξαναπροσπάθησε να πάρει την Κρήτη το 828. Ο ναύαρχός του, Ωρούφας, όμως απέτυχε όπως και οι προηγούμενοι. Ο Μιχαήλ πέθανε το 829 κι ο Χάνδακας άργησε να απειληθεί ξανά από τους Βυζαντινούς.

Τα επόμενα πάνω από εκατό χρόνια, ο Χάνδακας μετατράπηκε σε μεγαλούπολη και διεθνές λιμάνι. Και πλούτη συσσωρεύονταν στην πόλη από τα λάφυρα των αραβικών πειρατικών που τρομοκρατούσαν τις θάλασσες.

### **Ο Νικηφόρος Φωκάς:**

Ο Ρωμανός Β' έγινε αυτοκράτορας του Βυζαντίου στα 959 μ.Χ. Την επόμενη χρονιά, θέλησε να ανακτήσει την Κρήτη. Ξαφνικά, τον Ιούλιο του 960, μπροστά στα μάτια των έκπληκτων κατοίκων του Χάνδακα, φάνηκαν πολλά και τεράστια για την εποχή μεταγωγικά, δρόμωνες (πολεμικά με δυο σειρές κουπιά, εφοδιασμένα με εκτοξευτήρες υγρού πυρός), πλοία εφοδίων και χελάνδια (πολεμικά με δυο κατάρτια που κινιόνταν και με κουπιά). Εμπειροπόλεμοι Βυζαντινοί στρατιώτες αλλά και μισθοφόροι πανύψηλοι και ρωμαλέοι

Ρώσοι και Σκανδιναβοί (Βαράγγοι) αποβιβάστηκαν, έχοντας επικεφαλής τους τον φημισμένο στρατηγό Νικηφόρο Φωκά.

Μετά την πρώτη έκπληξη, οι Άραβες προσπάθησαν ν' απαλλαγούν από τους απρόσκλητους επισκέπτες με αιφνιδιαστική επίθεση στο στρατόπεδο των Βυζαντινών. Νικήθηκαν οικτρά κι έσπευσαν να κλειστούν στα τείχη του Χάνδακα. Ο Νικηφόρος Φωκάς οργάνωσε συστηματική και πολύμηνη πολιορκία. Ο χειμώνας επήλθε δριμύς και η πολιορκία κινδύνευσε να διαλυθεί από το κρύο και το πεσμένο ηθικό των πολιορκητών που έβλεπαν την επιχείρηση να τραβά σε μάκρος. Ο Νικηφόρος Φωκάς όμως κατάφερε να τους ζωντανέψει με μια καθοριστική νίκη που πέτυχε στην άλλη άκρη του νησιού:

Αφότου ξεκίνησε η πολιορκία, μια κίνηση συμπαράστασης στους πολιορκημένους ξεκίνησε στα αραβοκρατούμενα εδάφη της Ασίας και της Αφρικής. Συγκεντρώθηκαν 40.000 Άραβες που κατέπλευσαν στην Κρήτη κι αποβιβάστηκαν στη νότια παραλία. Ο Νικηφόρος Φωκάς τους έστησε ενέδρα και τους τσάκισε.

Οι πολιορκημένοι του Χάνδακα ζούσαν ελπίζοντας στην άφιξη συμμάχων. Με φρίκη, είδαν να εκσφενδονίζονται μέσα στην πόλη, αντί για πέτρες και βλήματα, τα κεφάλια των Αράβων, τη βοήθεια των οποίων περίμεναν. Κι από τα τείχη, έβλεπαν να τους «κοιτάζουν» άλλα κεφάλια μπηγμένα σε πασσάλους και υψωμένα πάνω από την πρόχειρη οχύρωση του βυζαντινού στρατοπέδου. Απελπίστηκαν.

Τον Μάρτιο, ξεκίνησαν οι τελευταίες έφοδοι. Δυο πύργοι γκρεμίστηκαν και το ανάμεσά τους τείχος κατέρρευσε. Στις 7 Μαρτίου του 961, η τελική έφοδος επικεντρώθηκε σ' αυτό το άνοιγμα. Εξαγριωμένοι από την οκτάμηνη πολιορκία και διψώντας για αίμα, οι Βυζαντινοί χύθηκαν στον Χάνδακα σφάζοντας όποιον έβρισκαν μπροστά τους είτε πολεμιστής ήταν αυτός είτε γέρος, γυναίκα ή παιδί. Σε 200.000 ανεβάζουν τους νεκρούς οι αραβικές πηγές. Η πόλη λεηλατήθηκε.

Η παλιά ρωμαϊκή και βυζαντινή πρωτεύουσα, η Γόρτυνα, δεν υπήρχε πια. Οι Βυζαντινοί διατήρησαν τον Χάνδακα πρωτεύουσα του νησιού. Εκεί εγκαταστάθηκε ο πρώτος μετά το 823 μητροπολίτης Κρήτης. Τότε κτίστηκε και ο ναός του Αγίου Τίτου, τον οποίο αργότερα έκαναν καθολική εκκλησία οι Βενετσιάνοι και, ακόμα πιο αργά, οι Τούρκοι μετέτρεψαν σε βεζίρ τζαμί. Ο ναός κατέρρευσε στον μεγάλο σεισμό του 1856 και ξανακτίστηκε. Στα 1926, αποδόθηκε πάλι στον Άγιο Τίτο.

### Η Κάντια των Βενετσιάνων:

Η είσοδος του πρώτου Βενετσιάνου δούκα της Κρήτης, Ιάκωβου Τιέπολο, στην πρωτεύουσά του, τον Χάνδακα, έγινε με κάθε επισημότητα, στα 1209, ενόσω ακόμα οι συμπατριώτες του προσπαθούσαν να απαλλαγούν από τους Γενοβέζους. Η έξοδος του ήταν μάλλον ανεπίσημη: Έφυγε νύχτα φορώντας γυναικεία ρούχα για να μην αναγνωριστεί από τους Αγιοστεφανίτες επαναστάτες. Η επάνοδος του, στις αρχές του 1213, σήμανε την παγίωση της βενετσιάνικης κατοχής και στον Χάνδακα και σ' ολόκληρη την Κρήτη. Οι Βενετσιάνοι έχασαν άλλη μια φορά την πρωτεύουσα του νησιού για τρεις όλους μήνες, ενάμισι αιώνα αργότερα (στα 1363), όταν κηρύχθηκε η Δημοκρατία του Αγίου Τίτου (βλ. [ Πατριδογνωσία ] «**Ιστορία της Κρήτης**: Η Δημοκρατία του Αγίου Τίτου»). Κι ο Χάνδακας ήταν η τελευταία πόλη της Κρήτης που έπεσε στους Τούρκους (1669).

Στα 450 χρόνια της εκεί παρουσίας τους, οι Βενετσιάνοι άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα από το πέρασμά τους. Πρώτο μέλημά τους ήταν η ενίσχυση της ασφάλειας της πόλης απέναντι στον όποιο εξωτερικό κίνδυνο. Το εξωτερικό τείχος της πόλης (σε σχήμα τριγώνου με τη μια πλευρά να καλύπτει την πρόσβαση από τη θάλασσα) έχει μήκος 4,5 χλμ. Μπροστά από την τάφρο, άλλα δώδεκα μικρότερα φρούρια έπαιζαν τον ρόλο προπύργιων (μεγαλύτερο ήταν του Αγίου Δημητρίου, Αϊ Τάμπια επί τουρκοκρατίας).

Εξωτερικοί προμαχώνες και πύργοι ενίσχυαν την άμυνα, ενώ τρεις πύλες επέτρεπαν την πρόσβαση στην πόλη από την ξηρά και άλλη μία από το λιμάνι. Οι πύλες ήταν: Ανατολικά του Αγίου Γεωργίου (πόρτα του Λαζαρέτου) που κατεδαφίστηκε το 1917 για να δημιουργηθεί εκεί πλατεία, νότια του Ιησού (καινούρια πόρτα) που επίσης κατεδαφίστηκε (για να διευκολυνθεί η επικοινωνία με τον υπόλοιπο νομό) και δυτικά του Παντοκράτορα (πόρτα Χανίων).

Κατεδαφισμένη είναι και η πύλη προς το λιμάνι που επίσης περιβαλλόταν από ισχυρό τείχος με οχυρό πύργο στην άκρη κάθε βραχίονα. Με όλα αυτά, ο Χάνδακας, η Κάντια των Βενετσιάνων, είχε μετατραπεί στο πιο ισχυρό φρούριο της Ανατολής, άριστο δείγμα της μεσαιωνικής οχυρωματικής τέχνης.

Μέσα στην πόλη υψώθηκαν τα μέγαρα του δούκα, του αρχιστράτηγου και του αρχιεπισκόπου κι ο Άγιος Μάρκος. Και κτίστηκε η Λέσχη, η περίφημη Λότζια (Loggia), ένα είδος δημαρχείου (κι ως δημαρχείο άλλωστε χρησιμοποιείται και σήμερα). Εκεί συνεδρίαζαν και συσκέπτονταν οι φεουδάρχες, κουβέντιαζαν τα τρέχοντα πολιτικά, οικονομικά και εμπορικά ζητήματα και διασκέδαζαν με τυχερά παιχνίδια. Ταυτόχρονα, είχαν την ευκαιρία να έλθουν σε επαφή είτε με τον δούκα είτε με τους επικεφαλής των δημόσιων υπηρεσιών. Από τη Λότζια έβγαζε λόγο προς τον λαό ο δούκας κι από εκεί παρακολουθούσε τις παρελάσεις και τις λιτανείες.

Το νερό ερχόταν από τις Αρχάνες, 15 χλμ. μακριά, κι έφτανε ως την περίφημη «Κρήνη του Μοροζίνι». Χυνόταν από τα στόματα τεσσάρων λιονταριών. Κατασκευάστηκε το 1628.

### **Ο Κρητικός Ελ Γκρέκο:**

Το χωριό Φόδελε βρίσκεται 27 χλμ. βορειοδυτικά του σημερινού Ηρακλείου. Εικάζεται ότι στον εκεί όρμο βρισκόταν η αρχαία Αστάλη. Στο Φόδελε, στα 1541, γεννήθηκε ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ο μετέπειτα, για τους Ισπανούς, Ελ Γκρέκο. Δείχνουν ακόμα εκεί το σπίτι του όπου υπάρχει μουσείο με αντίγραφα των έργων του.

Ο Θεοτοκόπουλος ήταν 19 χρόνων, όταν, το 1560, έφυγε στη Βενετία κι εργάστηκε πλάι στον φημισμένο ζωγράφο Τισιανό. Δέκα χρόνια αργότερα, στα 1570, πήγε στη Ρώμη, έγινε καθολικός, εκλατίνισε το όνομά του (Κυριακός – Δομήνικος) και μπήκε στον κύκλο του ανακτόρου Φαρνέζε (μέγαρο που έκτισε ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Φαρνέζε {1545 – 1592} και που εξελίχθηκε σε κέντρο καλλιέργειας του πνεύματος και της Τέχνης). Στα 1576, εγκαταστάθηκε στο Τολέδο της Ισπανίας όπου έζησε την υπόλοιπη ζωή του ως το 1614, οπότε πέθανε.

Στα περίπου σαράντα χρόνια της παρουσίας του στην Ισπανία, αναδείχθηκε ένας από τους πιο μεγάλους ζωγράφους. Συνδύασε με επιτυχία την Κρητική Σχολή και την αναγεννησιακή τεχνοτροπία, ενώ στα έργα του διακρίνεται μεγάλη πνευματικότητα και εκφραστική

δύναμη. Σπουδαιότεροι πίνακές του αναφέρονται «Ο ενταφιασμός του κόμη Οργκάθ», «Το όνειρο Φιλίππου του Β'», «Η Αγία Οικογένεια», «Ο Άγιος Πέτρος», «Η Ανάληψη της Θεοτόκου», «Η Συμφωνία των Αγγέλων», «Ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης», «Ο Αίρων τον Σταυρό» και «Η Ανάσταση».

### Η εποποιία του Χάνδακα:

Οι Τούρκοι βγήκαν στην Κρήτη στα 1645. Παρέκαμψαν την Κάντια κι ολοκλήρωσαν την κατάληψη του νησιού ως τα 1647. Από την Πρωτομαγιά του 1648, ξεκίνησαν την πολιορκία της Κάντια. Θα τους έπαιρνε 21 χρόνια ώσπου να την πάρουν. Η «εποποιία της άμυνας του Χάνδακα» ξεκίνησε μέσα σε πέλαγος αδιαφορίας της επίσημης Ευρώπης που λίγο λίγο αφυπνιζόταν για να φθάσει, τα τελευταία χρόνια, να μετέχει ενεργά στα δρώμενα. Ενισχυμένοι και από τους Έλληνες του νησιού, οι Βενετσιάνοι κρατούσαν γερά.

Συμπληρώνονταν τρία χρόνια πολιορκίας του Χάνδακα, όταν (1651) οι Ισπανοί, πρώτοι από όλους τους Ευρωπαίους, αποφάσισαν να βοηθήσουν τους Βενετσιάνους. Η Ισπανία ανέλαβε τον εφοδιασμό του Χάνδακα με σιτηρά και πρόσφερε στη Βενετία οκτώ γαλέρες και χρηματική βοήθεια από 150.000 ρεάλια.

Η επόμενη σοβαρή προσπάθεια ενίσχυσης των Βενετσιάνων εκδηλώθηκε στα 1660, δώδεκα χρόνια μετά την έναρξη της πολιορκίας που ήδη τραβούσε σε ασυνήθιστο μάκρος. Ένα εκστρατευτικό σώμα 4.000 Γάλλων έβαλε πλώρη για τον Χάνδακα. Ληλάτησαν Πάρο και Νάξο, βγήκαν στην περιοχή των Χανίων, απέτυχαν να πάρουν την πόλη, θερίστηκαν από επιδημία και σκόρπισαν.

Οι Τούρκοι έκτιζαν απέναντι στον Χάνδακα τον «Νέο Χάνδακα», ένα οχυρό που συνεχώς επεκτεινόταν προς την πόλη και που χρησιμοποιούσαν ως ορμητήριο. Όσοι Γάλλοι υπήρχαν ακόμα ως εκστρατευτικό σώμα, προσπάθησαν να πάρουν τον «Νέο Χάνδακα». Απέτυχαν. Ο κλοιός γινόταν όλο και πιο ασφυκτικός για τους υπερασπιστές. Τέλη του 1661, ενισχύσεις από 3.000 πεζούς και 300 καβαλάρηδες της Σαβοΐας έφτασαν στο νησί. Ακολούθησαν δυο ακόμα στρατιωτικά σώματα από την Σαβοΐα, τρόφιμα και πυρομαχικά, ενώ την άμυνα ανέλαβε και αναδιοργάνωσε ο μαρκήσιος ντε Βιλ. Η πολιορκία συνεχιζόταν.

Στα 1666, ο Τούρκος στρατηγός Χουσεΐν πασάς που είχε αναλάβει να πάρει τον Χάνδακα, ανακλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Θεωρήθηκε υπεύθυνος για την καθυστέρηση και απλά αποκεφαλίστηκε.

Διάδοχός του διορίστηκε ο φημισμένος Αχμέτ Κιοπριλόγλου (στα 1663, είχε κυριεύσει το Νοβέ Ζάμκι {Nové Zamky} στη βορειοδυτική Ουγγαρία). Ο Κιοπριλόγλου έφτασε στην Κρήτη, στις 22 Μαΐου 1667, με 40.000 άνδρες που προστέθηκαν σ' όσους υπήρχαν ήδη έξω από τον Χάνδακα.

Οι Βενετσιάνοι έστειλαν τον Φραγκίσκο Μοροζίνι να τον αντιμετωπίσει. Στη διάθεση των δυο αντιπάλων μπήκαν τα τελειότερα πολιορκητικά και αμυντικά συστήματα εκείνου του καιρού. Ο Κιοπριλόγλου χρησιμοποιούσε επιστρατευμένους Έλληνες στην κατασκευή οχυρωματικών έργων που συνεχώς προωθούσαν τις τουρκικές θέσεις. Ο Μοροζίνι ενισχυόταν από Γερμανούς μισθοφόρους και Γάλλους εθελοντές, ενώ η Βενετία εξασφάλισε 975.000 δουκάτα για τις ανάγκες στην Κρήτη. Ο Κιοπριλόγλου ξόδεψε 700.000 χρυσά νομίσματα για την εξαγορά μισθοφόρων. Υπερασπιστές διέφευγαν από τον Χάνδακα και περνούσαν στις τουρκικές γραμμές, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα τα αδύνατα σημεία της άμυνας. Από τον Ιανουάριο του 1668, ο πρώην συνταγματάρχης μηχανικού του Μοροζίνι, Αντρέα Μπαρότσι, διηύθυνε τις τουρκικές επιθέσεις ενάντια σε δυο αδύναμους προμαχώνες.

Στα τελευταία δυο χρόνια της πολιορκίας, οι Τούρκοι είχαν κάνει εξήντα αιματηρές εφόδους και οι Βενετσιάνοι ογδόντα, επίσης αιματηρές, εξόδους. Στη διάθεση του Κιοπριλόγλου απέμεναν 70.000 άνδρες. Οι Γάλλοι είχαν χάσει 2.000 άνδρες. Οι υπόλοιποι αποχώρησαν ομαδικά από τις 16 ως τις 21 Αυγούστου του 1669. Ο Μοροζίνι απέμεινε με 9.000 υπερασπιστές με ηθικό καταρρακωμένο. Πρότεινε διαπραγματεύσεις. Ο Κιοπριλόγλου δέχτηκε: Βρισκόταν εκεί πάνω από δυο χρόνια και η Υψηλή Πύλη, στην Κωνσταντινούπολη, είχε αρχίσει να ανυπομονεί. Ο Χάνδακας αποδεικνυόταν πολύ διαφορετικός από το Νοβέ Ζάμκι.

Ο γέροντας Έλληνας μεγάλος διερμηνέας Παναγιώτης Νικούσιος ανέλαβε να διαπραγματευτεί την παράδοση για λογαριασμό των Τούρκων. Οι Κρητικοί άρχοντες, Σκορδίλης και Ανάντης, για λογαριασμό των Βενετσιάνων. Οι διαπραγματεύσεις κράτησαν μέρες. Η συμφωνία υπογράφηκε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1669. Μεταξύ άλλων, προέβλεπε την ελεύθερη αποχώρηση όποιου ήθελε, μαζί με τα όπλα και την κινητή περιουσία του. Οι Τούρκοι τήρησαν τη συμφωνία. Μπήκαν στον Χάνδακα στις 4 Οκτωβρίου του 1669. Μια

παράδοση αναφέρει ότι βρήκαν εκεί δυο παπάδες, μια γυναίκα και τρεις Εβραίους. Ο Κιοπριλόγλου μπήκε στην πόλη θριαμβευτικά, στις 11 Οκτωβρίου.

### **Οι τουρκικοί «αρμπεντέδες»:**

Με το που μπήκαν στον Χάνδακα οι Τούρκοι, μετέτρεψαν σε τζαμιά τις οκτώ από τις δέκα εκκλησίες που βρήκαν. Σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, έκτισαν εκεί άλλα δυο. Στα βενετσιάνικα δημόσια κτίρια εγκαταστάθηκαν οι υπηρεσίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και στ' αρχοντικά οι Τούρκοι πασάδες, αγάδες και προύχοντες. Τα τείχη επιδιορθώθηκαν με επιστράτευση χριστιανών από τις γύρω περιοχές. Ελάχιστοι Έλληνες τόλμησαν να μείνουν στην πόλη. Τριάντα χρόνια μετά την παράδοση στους Οθωμανούς, ο Χάνδακας αριθμούσε 10.000 άνδρες της φρουράς (γενίτσαρους και ντόπιους που τους έλεγαν «γερλήδες»), τους Τούρκους αξιωματούχους και υπαλλήλους της διοίκησης με τις οικογένειές τους, οκτακόσιους χριστιανούς, χίλιους εβραίους, διακόσιους Αρμένιους και δυο καθολικούς μοναχούς, τρεις με τέσσερις γαλλικές οικογένειες και τον Γάλλο υποπρόξενο.

Σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, κανένα έργο δεν έγινε στον Χάνδακα, εκτός από ένα στρατώννα που κτίστηκε μετά το 1866, στη θέση ενός βενετσιάνικου. Ως δραστηριότητα μόνο η σαπωνοποιία αναφέρεται, την οποία διδάξαν οι Γάλλοι σε ντόπιους Οθωμανούς. Το σαπούνι ήταν στ' αλήθεια άριστο και το εμπορεύονταν οι Έλληνες.

Μόνο στη θηριωδία άριστευσαν οι Οθωμανοί του Χάνδακα. Με αποκορύφωμα τα χρόνια από το 1770 κι έπειτα. Στην πλατεία του λιμανιού, στα 1770, έγδαραν ζωντανό τον επαναστάτη Δασκαλογιάννη, την ίδια εποχή που έριξαν στις φοβερές φυλακές εβδομήντα πρόκριτους από τα Σφακιά. Πέθαναν σ' αυτές όσοι δεν μπόρεσαν να δραπετεύσουν. Τον Οσμάν πασά που το 1812 στάλθηκε να κατευνάσει τις τουρκικές θηριωδίες ούτε που του επέτρεψαν να μπει στον Χάνδακα.

Περιβόητοι ήταν οι Χανιάληδες, μεγάλη τουρκική φεουδαρχική οικογένεια της οποίας αρχηγός ήταν ο «Αλή από τα Χανιά», ένα από τα πολλά χριστιανόπουλα που είχαν απαχθεί και εξισλαμιστεί. Εξορμούσαν από το Ηράκλειο, άρπαζαν τις χριστιανικές περιουσίες και μετέτρεπαν τους πρώην ιδιοκτήτες σε δουλοπάροικους. Απέκτησαν έτσι τεράστιες

εκτάσεις στο Λασιθι, στην Κριτσά και στο Μιραμπέλλο. Οι περισσότερες επιστράφηκαν στους επιζώντες ιδιοκτήτες τους, δικαστικά, μετά το 1821.

Στις 24 Ιουνίου του 1821, επέπεσαν στη μητρόπολη κι έσφαξαν τον μητροπολίτη, πέντε αρχιερείς και πολλούς από το εκκλησίασμα. Μετά, βγήκαν στους δρόμους σφάζοντας όποιον χριστιανό έβρισκαν μπροστά τους, συνολικά οκτακόσιους ανθρώπους. Η σφαγή έγινε με αφορμή τον ξεσηκωμό στον Μοριά και τη Ρούμελη κι ονομάστηκε «μεγάλος αρμπεντές». Ο «αρμπεντές του Αγριολίδη» έγινε τον Αύγουστο του 1828: Θύματα επτακόσιοι τυχαίοι χριστιανοί, σε αντίποινα για τον θάνατο του περιβόητου γενίτσαρου Αγριολίδη, που σκοτώθηκε στη Μεσαρά.

Η τρίτη μεγάλη σφαγή στο Ηράκλειο, συνέβη στις 25 Αυγούστου του 1898. Σφάχτηκαν τριακόσιοι ντόπιοι χριστιανοί, 17 Άγγλοι στρατιώτες και ο υποπρόξενος της Αγγλίας. Με αποτέλεσμα αυτή τη φορά να δοθεί στην Κρήτη πλήρης αυτονομία και ν' αποχωρήσουν οι τουρκικές αρχές από το νησί.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 31.5.2010)